

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ РЕКОНСТРУКЦІЯ МАЛОВІДОМИХ СТОРІНОК ЖИТТЯ СЕМЕНА ПАЛІЯ (ПОВІСТЬ Ф. БУРЛАКИ “БИТВА НА КОДИМІ” ТА ПОЕМА Д. КУЛИНЯКА “ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ”)

Зайдлер Н. В., к. філол. н., доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Статтю присвячено дослідженню своєрідності відтворення важливих подій визвольної діяльності фастівського полковника Семена Палія в художніх набутках українських письменників Ф. Бурлаки та Д. Кулиняка.

Ключові слова: історичний факт, художня інтерпретація, герой, художня правда, історична повість, історична поема.

Зайдлер Н. В. ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ МАЛОИЗВЕСТНЫХ СТРАНИЦ ЖИЗНИ СЕМЕНА ПАЛИЯ (ПОВЕСТИ Ф. БУРЛАКИ “БИТВА НА КОДЫМЕ” И ПОЭМА Д. КУЛИНЯКА “ДАНИЛА БРАТКОВСКИЙ”) / Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна.

Статья посвящена исследованию своеобразия воспроизведения важных событий освободительной деятельности фастовского полковника Семена Палія в художественных полотнах украинских писателей Ф. Бурлаки и Д. Кулиняка.

Ключевые слова: исторический факт, художественная интерпретация, герой, художественная правда, историческая повесть, историческая поэма.

Zaydler N. V. RECONSTRUCTION OF LITERARY AND ART LITTLE-KNOWN SEEDS OF LIFE OF SEMEN PALEY (F. BURLAKA'S STORY “BATTLE ON KODYMA” AND D. KULINYAK'S POEM “DANIIL BRATKOVSKY”) / Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnytsky, Ukraine.

The article is devoted to the investigation of the singularity reproduction important events of the liberation of the Fastiv Colonel Semen Paley in art canvases of Ukrainian writers F. Burlaka and D. Kulinyak.

Key words: historical fact, artistic interpretation, character, artistic truth, the historical novel, a historical poem.

Національній літературі відомо чимало творів, присвячених історичній постаті, – Семену Палієві. Однак усі вони інтерпретують добре вивчені науковцями факти життя героя. Натомість Ф. Бурлака та Д. Кулиняк (відповідно “Битва на Кодимі” та “Данило Братковський”) свого часу репрезентували власний погляд на маловідомі сторінки діяльності полковника. У свою чергу українські вчені приділили недостатньо уваги цікавим, на наш погляд, творам. У цьому й полягає актуальність цієї розвідки.

У всі часи національні митці в добу незгод власним палким художнім словом прагнули підтримати свій народ. Наприклад, його тяжкі випробування, пов’язані з фашистською навалою, спонукали письменників до пошуку яскравих постатей в історії. Г. Штонь, характеризуючи тогочасну літературу, пише: “Українські письменники... утверджували національну гордість, шукали опори в повчальних історичних аналогіях, вселюдських цінностях” [5, кн. 2, с. 14].

До цієї справи свого часу долучився й Ф. Бурлака (справжнє прізвище – Горшковський). “Битву на Кодимі” (1945) присвячено одній із яскравих подій визвольної боротьби загонів Семена Палія. В основу сюжету покладено історичний факт – перемогу Палієвого війська в долині Кодим над татарами. Про цей вдалий похід козаків, що малими силами подолали величезне ординське військо, розповів ще С. Величко у своєму літописі, підкресливши мужність і самовідданість земляків [див.: 2, с. 429]. Пізніше про цю подію згадав М. Костомаров [див.: 7, с. 129]. Сучасний історик Г. Сергієнко наголосив на тому, що протягом 1690–1696 рр. правобережні й лівобережні козаки під проводом С. Палія здійснили дев’ять походів проти татар, які дослідник називає значними. Один із них – битва на Кодимі [див.: 13, с. 110].

Зауважимо, що більшу частину невеликого твору Ф. Бурлаки “Битва на Кодимі” присвячено розповіді про підготовку до бою, опису баталії та її фіналу. Розпочинається повість картиною хліборобської праці, яка, на думку автора, підкреслює миролюбність козаків як основу ментальності українців і показує роль козацького батька у відродженні Руїни. Фастів уже виборов право самостійно вирішувати свою долю, переживши часи, “коли орач виходив у поле не тільки з плугом та бороною, а й з рушницею, коли через рік-два кримці й ногайці робили свої криваві візити під самий Київ”. Як зазначає Ф. Бурлака, нелегко дістався козакам цей спокій, та вони, керовані С. Палієм, віднадили “охочу до легкої здобичі татарву”. Опоетизовуючи хліборобську працю, митець подає яскраву картину косовиці. Серед косарів – і головний герой твору – фастівський полковник Семен Палій [див.: 1, с. 3–4].

Як стверджують історики, С. Палій народився в 40-х рр. XVII ст., тому на час описаних подій (1693 р.) йому могло бути близько п’ятдесяти років. Вік значний для людини, що більшу частину свого життя

провела в бойовому сідлі. На цьому наголошує й автор, але разом із тим зауважує, що, незважаючи на білу, “як сніг”, довгу бороду, була “ще рівна й міцна, як дуб, його кремезна постать” [1, с. 4]. Таке порівняння, подане згідно з народнопоетичною традицією, підкреслює прагнення автора до використання фольклорних засобів.

Подальша розповідь про козацького ватажка має на меті акцентування уваги на діяльності С. Палія як народного лідера. Цьому завданню підпорядковано всі картини твору.

Сцени мирного життя швидко змінюються. Хоча ще яскраво сяє сонце, завзято працюють косарі, біда вже чатує на воїнів. Найпершим її подих відчуває полковник Ф. Бурлака, готуючи читача до розуміння закономірності подальшої перемоги Палієвого війська над багатотисячною ордою, уже з перших рядків твору наголошує на таланті козацького ватажка як військового стратега, що вмів бачити там, де іншим не розгледіти. Природа, що раніше викликала в С. Палія почуття радості, тепер попереджає героя про небезпеку: звернувши увагу на птахів, які, наполохані, зарано летять на північ, він починає збиратися в бойовий похід. Ф. Бурлака підкреслює, що полковник не боїться брати на себе відповідальність за прийняте рішення: земля ще мовчить, але козаки виступають назустріч ворогові [див.: 1, с. 5]. Упродовж твору письменник поглиблює змалювання цих рис характеру – таланту військового стратега й відповідального лідера – і підтверджує свою концепцію переконливими картинами. Так, наприклад, дізнавшись про велику чисельність татарського війська, Семен Палій розуміє всю безглуздість відкритого нападу: “Збороти таку силу – може мріяти тільки божевільний” [1, с. 12] і тому розробляє план, який приводить до перемоги. Досліджуючи витoki успіху ватажка, автор не обходить увагою значний досвід останнього і традицію козаків покладатися на свої знання. Із неприхованою симпатією Ф. Бурлака змальовує зустріч фастівського полковника й сотника А. Танського, що був “юнак шляхетського коліна, а військової школи європейської”. Сотник – людина нового покоління – пов’язує успіх операції з мапою, козацький лідер – із власними спостереженнями, досвідом: “Палій прибув до Кодими на два дні раніше... Сходив він Кодиму вздовж і впоперек, відсвіжив у пам’яті те, що збереглося в ній від походів Дорошенка... Розумом розкинув, як прокопати шанці, де армату поставити, де найкраще стати полкам, що на підмогу прийдуть”. Спадкоємність військових традицій підкреслена тут і згадкою про мудрого П. Конашевича та великого Богдана [1, с. 25].

Отже, митець підкреслює, що Семен Палій був гідним нащадком військової слави своїх знаменитих попередників. Про це свідчить і сцена наради, де були присутні більш титуловані, ніж він, особи. Психологічно вмотивовано автор розповідає про рішення присутніх довірити загальне керівництво бойовою операцією проти полчищ Селім-хана С. Палієві після того, як останній виступив із мудрим словом перед товариством. Полковник без хизування дякує за надану честь: “Верховенство я приймаю не ради гонору свого, а для загальної користі, і найпаче ради щастя рідного краю” [1, с. 41]. Ф. Бурлака наголошує, що ватажок щедро ділився своїм досвідом із товаришами за зброєю, не чекаючи за те винагороди, і це був іще один привід для оточення поважати його. Так, на свою подяку за мудру пораду, що збереже в бою сотні козаків, наказний гетьман Карнаух почув не менш мудру відповідь Семена Палія: “Дякувати один одному будемо після бою – ти мені, а я тобі, як зостанемося живі” [1, с. 43]. Як бачимо, автор наголошує, що зверхність полковник визнавав лише над ворогом. Розважливим ватажком і воїном змальовує Ф. Бурлака головного героя в бою: він не лише професійно керує військом, а й сам бере участь у битві. Показовою є сцена зустрічі на полі бою С. Палія і татарського хана Селіма, майстерно виписана митцем. У творі читаємо: “Молодий хан, в якому буяла кров”, прагнув двобою з уславленим козацьким батьком, що про себе говорив: “Мужності мені не позичать” [1, с. 55;12]. Та не власне хизування було важливим для козака, а успіх спільної справи, в якій важливе місце посідає розважливість. Тому Семен Палій не кинувся бездумно в бій, укотре здобувши моральну перевагу над ворогом [1, с. 56].

Відповідно до історичної правди Ф. Бурлака зображує ставлення ворогів до полковника: вони хоча й бажали його смерті, але не могли не визнавати лицарської звитяги козацького ватажка. Так, Селім-хан упевнений у тому, що, “коли Палій веде козаків, вони б’ються, як леви...” [1, с. 34]. Селімова бранка Катерина, яка любить хана, застерігає його від зустрічі з фастівським полковником, оскільки, як вона знає, той завжди перемагає ворогів [1, с. 50].

Не приховує письменник і того факту, що козацький батько, відповідно до ситуації, удався й до хитрощів. Ця версія видається вірогідною, зважаючи на таку рису характеру полковника, як винахідливість, помножена на великий досвід. Митець розповідає про те, що, прагнучи виграти час в очікуванні допомоги, ватажок відправляє до ворожого табору “посла”, який просить Селіма прийняти правобережного лідера з військом під ханську владу. Звістка настільки вражає хана, що він на деякий час починає вірити: йому підкорився “старий шайтан”, який “стільки правовірних порубав, як зірок в небі” [1, с. 24].

На переконання митця, усе ж не хитрістю долав життєві труднощі славний полковник, а відданістю своєму народові, вродженим розумом, глибоким знанням психології людей. У розділі з символічною назвою “Прозріння Сербина” Ф. Бурлака переконливо змальовує сцену розмови Семена Палія з

невільником, який за наказом Селім-хана прийшов убити полковника. Письменникові вдалося правдиво відтворити сцену розмови між потенційною жертвою та вбивцею, де Семен Палій, сильний своєю вірою, тримається спокійно й упевнено: “Адже ти можеш вернутися до своїх братів і підняти їх на святе діло?.. Розбуди їх совість, брате, розкрий очі невидючим”, а ошуканого Сербина мучить сумління. Логічним фіналом діалогу стає шире каяття Івана Сербина [1, с. 48]. Отже, автор наголошує й на таланті спілкування з людьми козацького ватажка.

Сильний духом С. Палій, на переконання митця, завжди підтримував братчиків у лиху годину, і вони теж відповідали йому щирістю. Автор із любов'ю розповідає про те, як побратими – Голота й Кодацький – потайки супроводжували героя, “щоб не сталося... лиха з батьком в степу” [1, с. 9].

Степ, який для козака є частиною життя, письменник обрав місцем зустрічі полковника з матір'ю-страдницею. Цей образ сповнений трагічної патетики. Він у творі є символічним, свідченням великої народної сили. Жінка – уособлення українок, що протягом століть народжували дітей, яких потім через татарські напади втрачали назавжди. Природно, що саме мати-страдниця попереджає героя про небезпеку: “Іде сила велика на Україну... Давно такої не було... Та поляже вона покотом від руки твоєї, Палію, батьку козацький” [1, с. 10].

Упродовж твору Ф. Бурлака посилює мотив душевної близькості між фастівським лідером і козаками. Так, Голота, якого Семен Палій відправляє до Селім-хана, “ловив жадібним ухом і всією душею Палієві слова” [1, с. 13]. У свою чергу полковник, високо цінуючи сміливість козака, що йде на смерть заради перемоги, переконаний: “Голота пішов не на прогулянку, а на подвиг”. Таке ставлення, на думку автора, виявляв ватажок до кожного вояка свого полку: “Всі ви мої побратими, всі й мої діти” [1, с. 27]. Тому, коли Кодацький, друг Голоти, благав дозволити йому підтримати побратима в тяжку хвилину, оскільки “в гурті помирати легше”, С. Палій по-батьківськи переживав і довго не наважувався прийняти непросте рішення, що крало серце: “Голоту ... пустив – і то наче шмат серця свого власного одірвав” [1, с. 28].

Прагнучи не відступати від історичної правди, письменник широко послуговується художньою географією подій, називаючи і точну дату бою між козаками та татарами: “...було Петра-Павла 1693 року” [1, с. 11]; вдається до історичних екскурсів, які допомагають читачеві краще зрозуміти особливості історичного моменту [1, с. 6]. Однак зазначимо: автор історично неточно вказує місце подій. Про це дізнаємося зі статті Л. Масенка “Невідома сторінка з біографії С. Палія”, який, спираючись на літопис С. Величка, на противагу гіпотезам деяких істориків висловлює припущення, що битва, про яку йдеться в повісті, відбувалася на Кодимі Дніпровській, а не Дністровській [див.: 11, с. 107].

Зауважимо, що, оспівуючи героїчну боротьбу українського народу, Ф. Бурлака не уникає розповіді й про гіркі сторінки національної історії, де були й підступність, і зрада [див.: 1, с. 30; 51; 60]. Та, на переконання автора, не перекинчики визначали наш поступ у віках, а її самовіддані сини, яких було значно більше, ніж запроданців. Логічним завершенням твору є блискуча перемога козацького війська під проводом Семена Палія над ворогом [див.: 1, с. 63].

Успішному вирішенню поставлених Ф. Бурлакою завдань – змалюванню Правобережжя часів Руїни – також сприяло використання народознавчого матеріалу: детальний опис косовиці, українських національних страв, побуту козаків, змалювання козацьких традицій тощо [1, с. 3-6; 8; 32]. Кращому розумінню епохи слугують і архаїзми: мажі, мапа, шанці, армата, алебарди тощо.

Отже, узгодивши “дві правди” (історичну й художню), письменник зумів у цілому передати особливості буття України кінця XVII ст. і змалювати правдивий образ козацького ватажка С. Палія.

До образу фастівського полковника С. Палія протягом XX ст. зверталися переважно прозаїки: А. Кашенко, В. Чередниченко, Ф. Бурлака, Ю. Мушкетик, В. Малик та ін. Серед небагатьох поетичних творів, де один із головних героїв – козацький батько, є історична поема Д. Кулиняка “Данило Братковський”. Зазначимо, що Д. Братковський був українським поетом і громадським діячем. Він брав участь у повстанні С. Палія (1702 р.) проти шляхетської Польщі. До цієї події написав відозву до православного населення Правобережжя, закликаючи народ до звільнення.

Історична поема “Данило Братковський” уперше була “вміщена в його (Кулиняка. – Н. З.) збірці “Невідкриті острови”... (1985)” [6, с. 7], згодом надрукована в шостому номері “Київської старовини” (1992). На наш погляд, твір без перебільшення може вважатися гімном мужності славним синам України, які були непохитними в боротьбі за визволення Правобережжя від іноземного панування. Побіжно зауважимо, що волелюбний дух національних героїв притаманний і самому митцеві, який із молодості мріяв про вільну батьківщину. Л. Федоровська пише: “...у грудні 1964 року Данило Кулиняк, тоді шістнадцятирічний курсант... був заарештований за “антирадянщину”... кілька курсантів на чолі з Д. Кулиняком... створили в училищі підпільну організацію “Вісники свободи України”, що мала... програму дій... боротьби за національно й соціально справедливе суспільство” [14, с. 162]. Сам же поет так згадує про той час: “Я юності не знав. Ми з нею розминулись / В похмурих коридорах УДБ. /... / Ми просто спрагло вчилися боротьби, / Тоді, коли не кликала епоха” [10, с. 21].

Поєма “Данило Братковський” складається з восьми розділів, II–VIII – етапи останніх років життя і трагічної смерті Д. Братковського. Винятком є перший розділ, названий автором “Пролог”, у якому йдеться про зустріч поета з тінню Д. Братковського в Луцькій фортеці, де було закатовано останнього. Відчуваючи духовний зв’язок із легендарним героєм, Д. Кулиняк укладає в його вуста слова, що сприймаються читачем як заповіт митцеві сьогодення: “...Будь свідомий своєї мети: / Знать, судилось тобі наші справи, і славу, і слово вогненне, / Крізь століття розп’яті, в світлий свій день донести”. Далі наголошується на спадкоємності поколінь: “Ми далекі і різні, та Сонце єдине нам світить, / Спільні витоки наші, і доля, і наша Україна – одна” [9, с. 37].

Д. Кулиняк у статті “Блюститель благочестя” підкреслює, що подвижництво Д. Братковського та С. Палія є прикладом для прийдешніх поколінь [див.: 8, с. 7]. Твір “Данило Братковський” – яскравий зразок усвідомлення митцем своєї відповідальності перед пам’яттю минулого: поет прагне у викладі історичних фактів майже документальної точності, яка допоможе його сучасникам досягнути трагічні часи Руїни.

Дослідник С. Гречанюк, аналізуючи творчість Д. Кулиняка, зазначає: “...автор, розгортаючи “музейний сірий попіл”, ... чує незмовкні голоси прашурів, ... бо й від тих голосів ... наш упевнений голос ... Звідси – прагнення ... відчувати живе тепло його (минулого. – Н. З.) долоні” [4, с.188].

У другому розділі, що має назву “Дорогою з Батурина до Львова”, митець розповідає про зустріч поета з гетьманом І. Мазепою: Д. Братковський намагався переконати останнього в необхідності перетворення батьківщини на єдину державу [див.: 9, с. 38]. Така громадянська життєва позиція збігається з Палієвою. Тому доля і звела цих патріотів під прапорами боротьби. Хоча у другому розділі поеми письменник не називає імені С. Палія, його незрима присутність відчутна завдяки згадці про спустошене Правобережжя, яке відроджував козацький ватажок, і наближення народної відплати: “Ще народ не забув ті роки страхітливі руїни, / ... / Де лани колосились – безлюдні тепер пустирі. / ... / З моря відчаю горя людського таке визріває повстання, / Що його загасити не можуть ні цар, ні король” [9, с. 38]. Поглиблюючи думку про зв’язок поколінь, Д. Кулиняк нагадує сучасникам про славного Хмеля та Берестечко. Поет упевнений: слава тих, хто виборював волю для України, не щезне. Готуючи читача до зустрічі з Палієм, автор кілька разів говорить про численні загублені душі українців і, послугуючись внутрішнім монологом Д. Братковського, вимовляє: “Не люди тут закопані в землі, / Тут дозріває новий посів свободи. / І зійде він... Лише потрібно зливи, / Яка збудила б зерна до життя. / І зійде він... Лише потрібно диво – / Минулого й майбутнього злиття” [9, с. 38-39]. Отже, на переконання Д. Кулиняка, сила українців – у непорушному зв’язку минувшини й сьогодення, який нині, як і декілька століть тому, виявляється у прагненні до волі.

Третій розділ, що названо промовисто – “Рубікон”, розповідає про остаточне рішення Д. Братковського, який зневірився в можливості змінити світ на краще силою слова, зброєю боротися проти ворогів. Долаючи перешкоди, поет “за край поневолений, правду святую, / За віру...” прагне якнайшвидше потрапити у військо Семена Палія. Д. Кулиняк підкреслює загальнонародний характер національно-визвольного руху в Україні на поч. XVIII ст.: не лише поет мріє про єднання із легендарним фахівським полковником, а й молодий гайдук, долю якого жорстоко понівечив пан: “Спочатку до свого колишнього пана / З ножем завітаю, кубло те погане / Спалю / І подамся до Палія!” [9, с. 40-41].

Зустріч читача з козацьким батьком відбувається в четвертому розділі поеми під назвою “До Палія”, який присвячено зображенню повстання 1702–1704 рр. Науковцями доведено, що в нараді напередодні повстання брав участь і вчений Д. Братковський. Згідно з історичною правдою Д. Кулиняк змальовує ознайомлення її учасників із текстом відозви, яка пізніше в численних списках розійшлася Україною: “Палій прочитав, усміхнувся: “І слово воює тепера. / Мій брате, для ляхів страшніше мушкетів твої ці рядки” [9, с. 41].

Серед архівних документів, що зберігаються в Польщі, професор Ю. Мицик знайшов і такі, де імена славних українських лицарів стоять поряд. Дослідник пише: “Особливо цінним є збірник ... насичений листами й “новинами” з різних міст за 1702–1704 рр. серед листів варто відзначити той, що був писаний з Варшави 4.11.1702 р.: “...пана Братковського... схоплено. Він їздив до Палія і Самуся, обіцяючи..., що побунтує селянство і... виставить проти (Волинського) воеводства. Допит і безсумнівні докази довели злочин, він був засуджений до смерті” [12, с. 10-11]. Щодо самого розділу, то, підкреслюючи роль козацького батька як лідера, автор розпочинає його уривком із історичної пісні “Треті півні не співали”: “Склич, Палію, склич дружину / Та й поїдем в Ляховщину” [9, с. 41].

Неможливість подальшого терпіння підняла тисячі поневолених українців на боротьбу: “Цю пісню юрба посполитих співала, / ... / Бо довго мовчали. Нарешті повстали / Забиті хлопи, і зросли в бунтарів / ... / Найкращі з найкращих синів України / Спішили у Фастів, в повстанські полки”. Історично правдиво Д. Кулиняк змальовує й реакцію Польщі на народне повстання: поляки не бажали миритися із прагненням Семена Палія до самостійності й докладали максимум зусиль, щоб знищити його форпост: “...непокірне гніздо зруйнувати, / Яке заснував там полковник Палій” [9, с. 41].

На нашу думку, розділ, що аналізується, є найбільш сильним із огляду на його ідейне звучання та емоційний вплив на читача. Підтвердженням цієї думки можуть слугувати рядки, де почуття автора досягають найбільшої сили і зливаються з почуттями його героїв, перетворюючись на величний реквієм. Вони сприймаються ніби мартиролог, який боляче, але конче необхідно прочитати кожному українцеві: "І знову – диміли вже свіжі руїни, / На згарищах сіл – завивання вовків... / Дивилася Богу в лице Україна / Очима промовистими кістяків. / Важко. Брагне повітря – не те, що вже слів. / ... / Тільки вітер самотній над ними рида / Та куйовдить від часу пожухле волосся. / ... / Лиш почесною вартою стали віки / Над кістками, які називались Людина" [9, с. 41].

Наступні розділи поеми ("Волинь", "Заповіт" і "Суд") розповідають про похід Д. Братковського з відозвою на рідну Волинь, арешт і прагнення офіційної влади переорієнтувати поета в русло служіння Польщі. Та одностудець фастівського полковника, якого той називав братом, залишився непохитним у своїй вірі: серед рядків його заповіту є й такі, де лунає звернений до знедолених заклик: "Під прапори Семена Палія!" На суді поет Данило Братковський не заперечує, що "скликав до Палія" народ і не приховує, а підтверджує: "Так, я ішов піднімати повстання, / Так, я друг Палія і до смерті залишуся ним" [9, с. 44-45].

Г. Грабович назвав Д. Братковського "пристрасним оборонцем українського православ'я і селянства..." [3, с. 148], цими ж словами можна схарактеризувати й С. Палія.

Доктор історичних наук О. Компан, наголошуючи на історичній достовірності подій і фактів, змальованих у поемі, звернула увагу на її виховний потенціал: "Автор поеми "Данило Братковський" підкреслює значення історичного досвіду і високого прикладу предків. Він говорить про історію як безперервну висхідну, на якій кожне покоління і кожна людина залишають свій слід" [6, с. 7].

Отже, цінність поеми Д. Кулиняка полягає в оспівуванні братерської дружби між одностудцями – Семеном Палієм і Данилом Братковським, – що ґрунтувалася на безмежній любові до України.

Як бачимо, Ф. Бурлака та Д. Кулиняк переконливо зобразили важливі події життя Семена Палія. Завдяки їхнім творам маловідомі в українській літературі історичні факти, пов'язані з долею цієї легендарної постаті, відкрилися ширшому колу не байдужих до минувшини своєї Батьківщини українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлака Ф. Битва на Кодимі : повість / Ф. Бурлака. – К. : Спілка радянських письменників України, 1945. – 65 с.
2. Величко С. Літопис : у 2 т. / С. Величко; пер. з книжної укр. мови, комент. В. О. Шевчука; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 2. – 642 с.
3. Грабович Г. До історії української літератури : дослідження, есе, полеміка / Григорій Грабович. – К. : Основа, 1997. – 604 с.
4. Гречанюк С. До слова чесного, живого : літ.-крит. статті / С. Гречанюк – К. : Радянський письменник, 1987. – 252 с.
5. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. : підручник / за ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – Кн. 2. – 456 с.
6. Компан О. На поклик альбатросів / О. Компан // Літературна Україна. – 1986. – 31 липня. – С. 7.
7. Костомаров Н. Мазепа / Н. Костомаров. – М. : Республіка, 1992. – 335 с.
8. Кулиняк Д. Блюститель благочестя / Д. Кулиняк // Літературна Україна. – 2002. – 31 жовтня. – С. 7.
9. Кулиняк Д. Данило Братковський : поема / Д. Кулиняк // Київська старовина. – 1992. – № 6. – С. 36-46.
10. Кулиняк Д. Ми спрагло вчилися правди / Д. Кулиняк // Україна. – 1990. – 12 березня. – С. 20-21.
11. Масенко Л. Невідома сторінка з біографії С. Палія / Л. Масенко // Український історичний журнал. – 1990. – № 9. – С. 106-108.
12. Семен Палій та Фастівщина в історії України : матеріали наук.-практ. краєзнавчої конф. – Київ-Фастів, 1997. – 73 с.
13. Сергієнко Г. Правобережна Україна: відродження козацької державності й визвольний рух проти панування Речі Посполитої (80–90-ті рр. XVII – поч. XVIII ст.) / Г. Сергієнко // Український історичний журнал. – 1996. – № 3. – С. 105-119.
14. Федоровська Л. "Зло не врятує жодної з ідей" / Л. Федоровська // Вітчизна. – 1991. – № 10. – С. 162-165.